

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Каменчук Тетяна Олегівна

Концепція «етнічної демократії» в дослідженні політичних режимів: критичний аналіз

УДК 321.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-2.1>

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-9518-8389

Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що «етнодемократія» як категорія політичних та соціальних наук залишається досить неоднозначним та контроверсійним явищем, незважаючи на певну популярність «етнодемократії» в ізраїльському та єврейському публічному дискурсі, а також у висвітленні характеру деяких політичних режимів Азії, Африки та Центрально-Східної Європи.

Метою статті є розкриття змісту категорії «етнодемократія» та характеру її використання в науковому та публічному дискурсах. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний та дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, і дозволило критично переосмислити «етнодемократію» та доцільність її використання в науковому та публічному дискурсах.

Незважаючи на існування альтернативного, первісного підходу до «етнічної демократії», представленого у роботі Хуана Хосе Лінца (пізніше у співпраці з Альфредом Степаном), саме концепція та модель Самі Смухи (в якій Держава Ізраїль виступила архетипом) утвердилася в світі.

В основі концепції С. Смухи лежать найбільш вкорінені (особливо у західній політичній науці) нормативні уявлення, які спрямовують нас розглядати політичні режими не з точки зору їх фундаментальних властивостей, таких як (динамічна) стійкість, а з точки зору таких (уявних) властивостей як демократія/недемократія, які є важливими елементами ліберального дискурсу та ліберальної ідеології.

«Етнічна демократія», за словами С. Смухи, значно відрізняється від звичайних типів громадянської демократії, однак, незважаючи на свою вкрай низьку якість, «етнічна демократія» має більше спільного із (громадянською) демократією, ніж з недемократією. Основним правилом етнодемократичного режиму є невід'ємне протиріччя між двома принципами – громадянськими та політичними правами для всіх громадян і членів суспільства та структурним підпорядкуванням етнічної меншості етнічній більшості. Цього протиріччя не існує в квазідемократичних та недемократичних режимах, які субстанціонально не тільки не є демократіями, але й не претендують на це.

Наприкінці 1990-х рр., концепція та модель «етнодемократії» (яка, вочевидь, була побудована на кейсі «єврейської держави» та стала, як стверджують критики, засобом її легітимації) зазнала досить потужної, жорсткої та предметної (насамперед з боку ізраїльських дослідників) критики та зауважень, які стосуються її концептуальної неадекватності, нестабільності, неефективності та браку легітимності.

І все ж, незважаючи на нищівну критику концепції та моделі «етнічної демократії», вони з часом почали лише активніше застосовуватись не тільки щодо Держави Ізраїль, а й щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн, а в останні роки – й щодо багатьох ключових (для збереження гегемоністського контролю) країн Азії та Африки (як інструмент знецінення «незахідних демократій», зокрема індійської та південноафриканської). Отже, викриття сутності й призначення концепції та моделі «етнічної демократії», вочевидь, слід вважати значно важливішим завданням ніж розгляд її формального змісту.

Ключові слова: етнічна демократія, політичний режим, науковий дискурс, публічний дискурс.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що ступінь наукової розробки концепції та моделі «етнодемократії», а також характер звернення до неї в науковому та публічному дискурсах, залишаються досить суперечливим і різномірним явищем.

Ця концепція та модель, як теоретичний конструкт, розроблялась, застосовувалась та предметно обговорювалась такими (принаймні на початку кар'єри) ізраїльськими дослідниками як Р. Гавісон [17], А. Ганем [18; 27], Ш. Занд [2, с. 511–542], О. Іфтахел [18; 36], Й. Йона [37], Р. Коен-

Альмагор [12], Б. Нойбергер [22], Й. Пелед [24; 25; 29], Н. Роухана [18; 27], С. Смуха [31; 32; 33; 34; 35], Г. Шафір [29] тощо, а також такими неізраїльськими дослідниками Ізраїлю як А. Дауті [15], Т. Карасова [3], І. Прибегін [9] тощо.

Теоретичним проблемам і питанням практичної реалізації концепції та моделі «етнодемократії» присвячені також роботи деяких російських і українських дослідників, серед яких В.Ю. Дубровін [1], Р.М. Коршук [4; 5], О. Маруховська-Картунова [6; 7], Ю.Н. Соловарова [1], В.Г. Чабанов [10] тощо.

Разом із Ізраїлем ця концепція та модель активно застосовувалась дослідниками щодо Північної Ірландії (Й. Пелед [24], С. Смуха [35]) та щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн – Словаччини (ван Дуїн і Полакова [16]), Польщі (Й. Пелед [24]), Естонії (П. Ярве [20], Г. Сміт [30]), Латвії (Дячкова С. [14], Г. Сміт [30]), Грузії (Н. Сабанадзе [28]), а також країн, що були утворені на теренах колишньої Югославії (Ф. Бібер [11], В. Перри [26]).

В останні роки концепція та модель «етнодемократії» почала активно застосовуватись й щодо окремих країн Азії та Африки, зокрема Індії (К. Жафрело [19]), Шрі-Ланки (Європейська фундація південно-азіатських студій [23]) та ПАР (Н. Піскунова [8]).

Отже, незважаючи на певну популярність «етнодемократії» в ізраїльському та єврейському публічному дискурсах, світовому ізраїлезнавстві та юдаїці, а також у висвітленні характеру деяких політичних режимів Азії, Африки та Центрально-Східної Європи, ця концепція та модель, в силу різних обставин, в англо-американському, російському та українському науковому та публічному дискурсах майже не представлена. А там, де вона все ж представлена, робляться лише поодинокі спроби критичного аналізу згаданої концепції та моделі. Причому ці спроби зазвичай теж знаходяться у полоні деяких, найбільш вкорінених нормативних уявлень: вони не стільки розкривають дискурсивний характер концепції та моделі «етнодемократії», скільки являють собою їх нормативне вираження.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття змісту концепції та моделі «етнічної демократії» та встановлення характеру їх використання в науковому та публічному дискурсах.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний і дискурсивний підходи, використання яких, значною мірою, й дозволило досягти означеної мети. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи як дескриптивний і контент-аналіз тощо.

Результати. Зазвичай вважається, що термін «етнічна демократія» у 1989 р. ввів у науковий обіг ізраїльський соціолог Самі Смуха. Сам С. Смуха однак пізніше визнавав, що (нібито не знаючи про це у той момент) він запропонував термін, який ще у 1975 р. вжив у своїй роботі Хуан Хосе Лінц (вжив, однак, в дещо іншому значенні, а саме, як свого роду синонім до «Херренфольк демократії», яку С. Смуха, на відміну від «етнічної демократії», відмовився вважати різновидом демократичних систем) [33, с. 24].

Водночас, незважаючи на існування альтернативного, первісного підходу до «етнічної демокра-

тії», представленого більш предметно у 1996 р. в колективній монографії Х.Х. Лінца та Альфреда Степана [21], саме концепція та модель С. Смухи (в якій Держава Ізраїль виступила архетипом) утвердилася в світі – її обговорювали, критикували та застосовували в науковому та публічному просторі Ізраїлю, в єврейській діаспорі та світовому ізраїлезнавстві, а згодом і в інших країнах світу й щодо інших країн світу (і саме ця базова концепція та модель стала предметом нашого дослідження).

В своїй фундаментальній роботі, С. Смуха запропонував розглядати політичні режими як безперервну змінну, поділену на позитивний сектор, у якому знаходяться демократичні режими, негативний сектор, у якому знаходяться недемократичні режими, та перехідну зону, яка їх розділяє [33, с. 9]. Отже, як ми бачимо, в основі концепції С. Смухи лежать найбільш вкорінені (особливо у західній політичній науці) нормативні уявлення, які спрямовують нас розглядати політичні режими не з точки зору їх фундаментальних властивостей, таких як (динамічна) стійкість, а з точки зору таких (уявних) властивостей як демократія/недемократія, які є важливими елементами ліберального дискурсу (та наразі пануючої) ліберальної ідеології.

У спробі відділити демократичні режими від недемократичних, С. Смуха запропонував відштовхуватися від найбільш поширеного, «мінімального» та процедурного визначення демократії, згідно з яким «демократія – це режим, який характеризується вільними виборами, загальним виборчим правом, зміною урядів і дотриманням громадянських прав» [33, с. 9]. Це визначення, за його словами, дозволяє зарахувати багато країн до демократичного табору, не нав'язує суворих західних критеріїв демократії і визнає численні та новітні її версії, які постали в результаті останніх хвиль демократизації.

Автор наголошує, що процес демократизації створив широкий спектр форм демократичних режимів і зробив кордони між демократією та недемократією менш чіткими, тому слід уникати спрощеної дихотомії «демократія-недемократія» та визнавати змішану та гібридну природу багатьох нових та оновлених режимів.

З переходом до епохи множинності демократичних режимів, найбільш дієвим способом впоратися із проблемою ідентифікації і класифікації політичних систем, за словами С. Смухи, стає зосередження на вимірі якості демократії. Якість демократії може бути відображена в загальному консенсусі щодо демократичних процедур, рівності громадянських і політичних прав, легітимності всіх голосів на виборах, політичній толерантності, винятковості парламентських законів, зменшенні класової нерівності, легкості переміщення громадян до складу політичних еліт, політичному пред-

ставництві всіх груп населення та ефективності боротьби знедолених груп за свої права тощо.

Окрім якості, зазначає С. Смуха, демократичні режими можна вирізняти за ступенем стабільності та ефективності, між якими не існує необхідного зв'язку. Нестабільність демократії може виникати через нерегульовані внутрішні конфлікти, а ефективна демократія дає змогу мирно врегулювати конфлікти між різними групами населення [33, с. 9–11].

Зрештою, «демократичні режими поділяються на дві основні категорії: громадянські демократії, наріжним каменем яких є громадянин або громадянство, незалежно від [його/їх] етнічного походження чи релігії; та етнічні демократії, в яких етнічна нація є ключовою», причому в кожній із цих категорій можна виділити свої підтипи [33, с. 11].

С. Смуха виділяє чотири типи громадянської демократії, які мають відношення до порівняльного дослідження розділених суспільств: індивідуальна ліберальна демократія, республіканська ліберальна демократія, консоціальна демократія та мультикультурна демократія. Ці типи громадянської демократії відрізняються насамперед тим, як вони розглядають етнічну приналежність та якими правами вони наділяють етнічні групи.

А. Індивідуальна ліберальна демократія

Етнічне походження не є основою для набуття громадянства в індивідуальній ліберальній демократії. Воно також не є предметом законодавчого чи державного втручання. Держава проводить політику недискримінації для забезпечення рівних можливостей всіх громадян. Члени етнічних груп можуть вільно змішуватися або триматися окремо, змішуватися або одружуватися всередині групи, а також приєднуватися до спільних державних інститутів чи створювати свої власні.

Держава офіційно не ототожнюється з жодною етнічною нацією, мовою чи культурою. Вона черпає свою легітимність не через широкий ціннісний консенсус чи глибоке почуття приналежності до нації, а через мовчазну згоду з офіційною конституцією чи факт проживання на спільній території. Основою індивідуальної ліберальної демократії є не національна держава, а скоріше держава як спільний, інструментальний і зручний зв'язок між окремими громадянами.

В індивідуальній ліберальній демократії зводяться до мінімуму повноваження держави обмежувати права індивідів і формувати з них певний тип особистості. Індивід вважається автономним і вільним, якщо він не порушує права інших і не порушує так звані загальнолюдські норми [33, с. 11–12].

Водночас, зазначає С. Смуха, «індивідуальна ліберальна демократія є суто нормативною моделлю, яка навряд чи існує в реальності. Немає навіть жодного випадку демократії, який би добре відповідав цій моделі. Західні демокра-

тії історично розвивалися як національні держави, в яких домінували титульні нації, та ототожнювалися з ними. Вони ніколи не були порожніми правовими установами для незаангажованих і байдужих осіб» [33, с. 12–13].

В. Республіканська ліберальна демократія

На відміну від абстрактної моделі індивідуальної ліберальної демократії, республіканська ліберальна демократія є найпоширенішим і найвідомішим типом демократії у світі. Подібно до індивідуальної ліберальної демократії, рівні індивідуальні права надаються, а колективні права заперечуються, але основою для цього типу демократії є громадянська національна держава, яка становить свого роду «суперспільноту» для громадян [33, с. 13].

Держава ототожнюється з певною (національною) мовою та культурою, яку в ідеалі зобов'язаний прийняти кожен громадянин. Критерії для включення до національного колективу є неетнічними, нерелігійними та неаскриптивними: «кожен громадянин, який набуває титульної мови та культури, повністю включається в національну державу, і ніхто не виключається на основі раси, етнічного походження, статі чи релігії» [33, с. 13].

В теорії рішення включатися до національного колективу чи виключатися з нього є цілком добровільним, однак на практиці «титульна група нав'язує власну мову, культуру та ідентичність усьому суспільству та змушує інші групи відмовлятися від своєї окремої спадщини та компрометувати її. Отже, багато груп піддаються тиску з метою асиміляції або піддаються грубій постійній дискримінації» [33, с. 13].

І, нарешті, республіканська ліберальна демократія в теорії є відкритою системою, в якій «усі громадяни, як індивіди чи групи, можуть брати участь у визначенні, формуванні та зміні суспільних цілей і визначенні того, хто є “хорошим громадянином”» [33, с. 13]. На практиці же республіканські ліберальні демократії (архетипом якої вважається Франція) відчужують та пригнічують групи, що не асимілюються, та не дозволяють цим групам приймати участь в оновленні системи [33, с. 14].

І все ж таки, наголошує С. Смуха, незважаючи на відхилення від проголошених ліберальних принципів та інші помітні недоліки, «навіть недосконалі республіканські ліберальні демократії дотримуються ліберальних принципів відокремлення етнічності від держави, індивідуальної громадянської рівності, толерантності, недискримінації та значної відкритості для впорядкованих і мирних змін» [33, с. 14].

С. Консоціативна демократія

У консоціативній демократії (прикладом якої є Бельгія та Ліван) державою визнаються етнічні групи та їх групові права, зокрема їм надаються всі необхідні умови для збереження їх автономного

існування та ідентичності: окремі громади, окремі школи та засоби масової інформації, специфічні мовні та культурні права тощо [33, с. 14–15]. «Консоціативна демократія діє через механізми групової автономії, пропорційного представництва, політики компромісу та консенсусу, коаліційного уряду (елітного картелю), ... а також права вето на рішення, які життєво важливі для інтересів групи» [33, с. 15]. При цьому держава займає нейтральну позицію в конфліктах і переговорах між групами та неупереджено реалізує компроміси, досягнуті груповими елітами.

Консоціативна демократія забезпечує колективні права на додаток до індивідуальних прав, що за словами одних робить її справедливішою за ліберальну демократію, а за словами інших – спотворює демократію; за словами одних робить демократію нестабільними в довгостроковій перспективі, а за словами інших – більш доцільними та успішними у розділених суспільствах за будь-яку форму ліберальної демократії [33, с. 15].

D. Мультикультурна демократія

Ідея та концепція мультикультурної демократії виникла та розроблялася в країнах Північної Америки та Західної Європи як свого роду колективістська корекція індивідуалістичної концептуалізації ліберальної демократії. В результаті, мультикультурна демократія постала як свого роду гібрид ліберальної демократії (республіканського підтипу) та консоціативної демократії. На практиці такі західні ліберальні демократії як Нідерланди, Великобританія та США явно рухаються в цьому напрямку.

Як і ліберальна демократія, мультикультурна демократія визнає повне членство індивіда у державі через законне громадянство незалежно від етнічного походження. Організаційним принципом мультикультурної демократії також є особистість, і вона не встановлює жодних правових перешкод проти екзогамії та вільного переміщення людей, що створює значну кількість перехідних і гібридних ідентичностей і принаймні певний ступінь асиміляції.

Водночас мультикультурна демократія відрізняється від ліберальної демократії тим, що вона розділяє поняття нації і держави та відкрито визнає етнічну/національну неоднорідність держави [33, с. 15–19]. «[Мультикультурна] держава не тільки утримується від заперечення культурного розмаїття, але й ставиться до нього прихильно. Громадяни, які не належать до нації більшості і не бажають асимілюватися, можуть бути рівноправними і можуть відчувати повну ідентифікацію з державою. Меншинам надаються мінімальні колективні права на збереження своєї культурної спадщини та використання своєї мови в школах та інших державних установах. Приналежність і лояльність індивіда як до держави..., так і до

окремих спільнот є сильною та збалансованою. Ціна неасиміляції є помірною в мультикультурній демократії – меншою, ніж у ліберальній демократії, і вищою, ніж у консоціативній демократії» [33, с. 17].

Разом з тим, мультикультурна демократія відрізняється від консоціативної демократії ступенем законодавчого регулювання групових відмінностей і групових прав, а також повною відсутністю або нерозвиненістю консоціативних механізмів. Мультикультурна демократія не має жодних явних і обов'язкових інституційних механізмів пропорційного представництва, обов'язкових коаліційних урядів, встановленої законом етнічної автономії, права меншості на вето з життєво важливих питань тощо – тих формальних правил, які сприяють постійним суперечкам, безвиході та посередності в консоціативних демократіях [33, с. 17].

Концепція та модель «етнічної демократії»

С. Смуха стверджує, що існують демократичні режими – так звані етнічні демократії, які не відповідають жодному з чотирьох типів громадянських демократій. Вони також не відповідають жодному з трьох типів квазі- чи недемократичних режимів, які спеціально були створені для подолання глибоких етнонаціональних розбіжностей (Контроль, Herrenvolk демократія та етнократія). І хоча розширена теоретична версія «етнічної демократії» з'явилася лише наприкінці 1990-х рр., з самого початку цей тип демократії розумівся як змішаний і низькосортний, якому бракує певних демократичних елементів.

Основним правилом етнодемократичного режиму є невід'ємне протиріччя між двома принципами – громадянськими та політичними правами для всіх громадян і членів суспільства та структурним підпорядкуванням етнічної меншості етнічній більшості [33, с. 19–25]. За словами С. Смухи, «організація держави на основі цієї структурної несумісності постійно породжує неясності, протиріччя, напругу та конфлікти, але не обов'язково етнічну та політичну нестабільність» [33, с. 25]. Цього протиріччя не існує в квазідемократичних та недемократичних режимах, які субстанційно не тільки не є демократіями, але й не претендують на це. «Етнічна демократія», за словами С. Смухи, значно відрізняється від звичайних типів громадянської демократії, однак має більше спільного із (громадянською) демократією, ніж з недемократією. «Етнічна демократія» відповідає процедурному мінімальному визначенню демократії (громадянські та політичні права для всіх зацікавлених у них постійних жителів), отже, зауважує С. Смуха, «етнічну демократію» все ж можна вважати справжньою демократією, незважаючи на її вкрай низьку якість [33, с. 25–26, 45–46].

«Етнодемократія» – це демократія, яка поширює громадянські й політичні права на все постійне населення країни, однак містить неде-

мократичну інституціоналізацію домінування однієї етнічної групи над іншими. Держава в «етнічній демократії» (навіть офіційно) належить не всім громадянам, а етнічній більшості, що використовує державу як засіб просування своїх власних інтересів і цілей [33, с. 25]. Як наслідок, «[етнічна] меншість стикається з важкою проблемою потенційної нелояльності до держави, оскільки не може ні бути повністю рівноправною, ні повністю ототожнюватися з державою» [33, с. 25]. Разом з тим, «надання громадянства [етнічній] меншості дає їй змогу вести гостру боротьбу за реалізацію своїх прав і покращення свого становища, не боячись репресій з боку держави та [етнічної] більшості» [33, с. 25]. І хоча групи, які не належать до етнічної більшості, нерідко сприймаються як загроза для виживання етнічної держави, а щодо них використовуються певні механізми контролю та обмеження, в «етнічних демократіях» допускається боротьба цих груп (мирними демократичними засобами) за зміну статус-кво. В результаті, статус-кво зберігається, але з часом етнічна меншість відчуває часткове покращення свого становища [3; 33, с. 44–46].

Критика концепції та моделі «етнічної демократії»

Наприкінці 1990-х рр., концепція та модель «етнічної демократії» (яка, вочевидь, була побудована на кейсі «єврейської держави» та стала, як стверджують критики, засобом її легітимації) викликала гарячі дискусії в науковому і публічному просторі Ізраїлю та Діаспори. Вона зазнала досить потужної, жорсткої та предметної (насамперед з боку багатьох ізраїльських дослідників) критики та зауважень, які стосуються концептуальної неадекватності, нестабільності, неефективності та браку легітимності концепції та моделі «етнічної демократії» [7, с. 128].

Критика концепції та моделі «етнічної демократії» ґрунтується, в першу чергу, на переконанні, що «етнічна демократія», в принципі, не є справжньою демократією, оскільки не задовольняє вимогам процедурного мінімуму, які висуваються або повинні висуватися до сучасної демократії. Більше того, незважаючи на свій демократичний фасад, «етнічна демократія» настільки ж (як стверджує Орен Їфтахел [36] та Йосі Йона [37]) чи майже настільки ж (як стверджує Беньямін Нойбергер [22]) недемократична, як і різні форми квазідемократії, і, так само як і вони, незважаючи на деяку різницю в тактиці, базується на гегемоністському контролі і тиранії більшості.

По-друге, як зазначають зокрема Надім Роухана та Ас'ад Ганем [27], «етнічна демократія», через вплетені в неї суперечності та протиріччя, а також очевидну неспроможність й нездатність «етнічної демократії» забезпечити основні людські потреби членів несердцевинних, меншинських спільнот, не

може тривалий час залишатися стабільною: вона або занепадає до авторитарного контролю, або піднімається до консоціативної демократії.

По-третє, як стверджують зокрема Б. Нойбергер [22], А. Ганем, Н. Роухана та О. Їфтахел [18], «етнічна демократія» не здатна ефективно управляти внутрішніми конфліктами та врегулювати їх. Вона здатна лише тимчасово заморожувати етнічні конфлікти замість того, щоб їх принципово послаблювати. І оскільки «етнічна демократія» навіть у віддаленому майбутньому не передбачає ліквідацію нерівності, а лише її певне пом'якшення, запровадження «етнічної демократії» може відкласти конфронтацію, але навряд чи усуне джерело конфлікту [18].

І, нарешті, як зазначають зокрема Б. Нойбергер [22], А. Ганем, Н. Роухана та О. Їфтахел [18], концепція та модель «етнічної демократії» не є і не може вважатися легітимною, оскільки за терміном «етнічна демократія» ховається не справжня, а уявна, бутафорська демократія. Більше того, за словами Б. Нойбергера [22], «етнічна демократія» є не просто нелегітимною, а невіправно недемократичною формою політичного режиму. Виходячи з цього, А. Ганем, Н. Роухана та О. Їфтахел [18] вказують на некоректність поняття «етнічна демократія», і замість нього пропонують поняття «етнократія», яке має підкреслити недемократичний характер описаного С. Смухою режиму (і насамперед ізраїльського режиму як його архетипу).

І все ж, незважаючи на нищівну критику концепції та моделі «етнічної демократії», вона з часом почала лише активніше застосовуватись не тільки щодо Держави Ізраїль, а й щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн, а в останні роки – й щодо багатьох ключових (для збереження гегемоністського контролю) країн Азії та Африки (як інструмент знецінення «незахідних демократій», зокрема індійської [19] та південноафриканської [8]).

Отже, викриття сутності й призначення концепції та моделі «етнічної демократії», вочевидь, слід вважати значно важливішим завданням ніж розгляд її формального змісту.

Висновки. Незважаючи на існування альтернативного, первісного підходу до «етнічної демократії», представленого у роботі Хуана Хосе Лінца (пізніше у співпраці з Альфредом Степаном), саме концепція та модель Самі Смухи (в якій Держава Ізраїль виступила архетипом) утвердилася в світі.

В основі концепції С. Смухи лежать найбільш вкорінені (особливо у західній політичній науці) нормативні уявлення, які спрямовують нас розглядати політичні режими не з точки зору їх фундаментальних властивостей, таких як (динамічна) стійкість, а з точки зору таких (уявних) властивостей як демократія/недемократія, які є важливими елементами ліберального дискурсу та ліберальної ідеології.

«Етнічна демократія», за словами С. Смухи, значно відрізняється від звичайних типів громадянської демократії, однак, незважаючи на свою вкрай низьку якість, «етнічна демократія» має більше спільного із (громадянською) демократією, ніж з недемократією. Основним правилом етнодемократичного режиму є невід'ємне протиріччя між двома принципами – громадянськими та політичними правами для всіх громадян і членів суспільства та структурним підпорядкуванням етнічної меншості етнічній більшості. Цього протиріччя не існує в квазідемократичних та недемократичних режимах, які субстанціонально не тільки не є демократіями, але й не претендують на це.

Наприкінці 1990-х рр., концепція та модель «етнодемократії» (яка, вочевидь, була побудована на кейсі «єврейської держави» та стала, як стверджують критики, засобом її легітимації) зазнала досить потужної, жорсткої та предметної (насамперед з боку ізраїльських дослідників) критики та зауважень, які стосуються її концептуальної неадекватності, нестабільності, неефективності та браку легітимності.

І все ж, незважаючи на нищівну критику концепції та моделі «етнічної демократії», вони з часом почали лише активніше застосовуватись не тільки щодо Держави Ізраїль, а й щодо багатьох постсоціалістичних і пострадянських країн, а в останні роки – й щодо багатьох ключових (для збереження гегемоністського контролю) країн Азії та Африки (як інструмент знецінення «незахідних демократій», зокрема індійської та південноафриканської). Отже, викриття сутності й призначення концепції та моделі «етнічної демократії», вочевидь, слід вважати значно важливішим завданням ніж розгляд її формального змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубровин В.Ю., Соловарова Ю.Н. Ключевые аспекты и эвристический потенциал концепции «этническая демократия» Сэмми Смухи. Казанский социально-гуманитарный вестник. 2020. №1. С. 15–20.
2. Занд Ш. Кто и как избрёл еврейский народ. Мсква : Эксмо. 2011. 544 с.
3. Карасова Т.А. Демократическая форма власти и политическая система Израиля. Перспективы : веб-сайт. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm
4. Коршук Р.М. Етнічна демократія та демократія міжетнічної згоди: порівняльний аналіз. Магістеріум. Політичні студії. 2016. Вип.64. С. 44–49.
5. Коршук Р.М. Ліберальна та етнічна демократія: порівняльний аналіз. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2013. Вип.1. С. 34–37.
6. Маруховська-Картунова О.О. Концепція «етнічної демократії» в контексті сучасної етнополітичної конфліктології. Нова парадигма: Філосо-

фія. Політологія. Соціологія: журнал наук. праць. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. 2010. Вип. 97. С. 110–120.

7. Маруховська О.О. Сутність та призначення моделі «етнічної демократії»: критичний етноконфліктологічний аналіз. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2013. Вип.3. С. 125–131.

8. Пискунова Н. Развитие феномена этнической демократии. *Международная жизнь* : веб-сайт. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/789>

9. Прибегін І.С. Засади державної політики Ізраїлю щодо арабської меншини. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. № 27. С. 99–108.

10. Чабанов В.Г. Модель етнічної демократії: практичний досвід і ризики реалізації. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2019. № 4. 156–165.

11. Bieber F. Serbia in the 1990s: The Case of an Ethnic Semi-Democracy. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 166–189.

12. Cohen-Almagor R. Israeli Democracy and the Rights of Its Palestinian Citizens. *Ragion Pratica*. 2015. Vol.45. P. 351–368.

13. Danel A. A Methodological Critique of the Concept of Ethnic Democracy. *The Journal of Israeli History*. 2009. Vol.28. №1. P. 37–54.

14. Diatchkova S. Ethnic Democracy in Latvia. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 81–114.

15. Dowty A. Is Israel Democratic? Substance and Semantics in the «Ethnic Democracy» Debate. *Israel Studies*. 1999. Vol.4. №2. P. 1–15.

16. van Duin P., Polackova Z. Democratic renewal and the Hungarian minority question in Slovakia: from populism to ethnic democracy? *European Societies*. 2000. Vol.2. №3. P. 335–360.

17. Gavison R. Jewish and democratic? A rejoinder to the ethnic democracy debate. *Israel Studies*. 1998. Vol.4. №1. P. 44–72.

18. Ghanem A., Rouhana N., Yiftachel O. Questioning «Ethnic Democracy»: A Response to Sammy Smooha. *Israel Studies*. 1998. Vol.3. №2. P. 253–267.

19. Jaffrelot C. Modi's India: Hindu Nationalism and the Rise of Ethnic Democracy. Princeton, N.J. : Princeton University Press. 2021. 656 p.

20. Jarve Pr. Ethnic democracy and Estonia: application of Smooha's model. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #7. July 2000. 41 p.

21. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press. 1996. 504 p.

22. Neuberger B. Democracy with Four Stains. *Panım*. 1999. № 9. P. 104–108.

23. No Tigers, Just Lions? The Evolution of Ethnic Democracy in Sri Lanka and Contemporary Challenges. *EFSAS STUDY PAPER* № 4. June 2022. 21 p.

24. Peled Y. The Challenge of Ethnic Democracy: The State and Minority Groups in Israel, Poland and

Northern Ireland. London and New York : Routledge. 2014. x+188 p.

25. Peled Y. Ethnic democracy and the legal structure of citizenship: Arab citizens of the Jewish state. *American Political Science Review*. 1992. Vol. 86. №2. P. 432–443.

26. Perry V. Ethnic Democracy in Bosnia and Herzegovina: Containing the Spectre? *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 209–240.

27. Rouhana N., Ghanem A. The Crisis of Minorities in Ethnic State: The Case of Palestinian Citizens in Israel. *International Journal of Middle East Studies*. 1998. Vol. 30. P. 321–346.

28. Sabanadze N. Georgia's Ethnic Democracy: Source of Instability. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. P. 115–137.

29. Shafir G., Peled Y. Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy. *Ethnic and Racial Studies*. 1998. Vol.21. №3. P. 408–427.

30. Smith G. The Ethnic Democracy Thesis and the Citizenship Question in Estonia and Latvia. *Nationalities Papers*. 1996. Vol.24. №2. P. 199–216.

31. Smooha S. Ethnic Democracy: Israel as an Archetype. *Israel Studies*. 1998. Vol.2. №2. P. 198–241.

32. Smooha S. Minority status in an ethnic democracy: the status of the Arab minority in Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 1990. Vol.13. №3. P. 389–413.

33. Smooha S. The Model of Ethnic Democracy. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #13. October 2001. 95 p.

34. Smooha S. The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state. *Nations and Nationalism*. 2002. Vol.8. №4. P. 475–503.

35. Smooha S. The viability of ethnic democracy as a mode of conflict-management: comparing Israel and Northern Ireland. *Comparing Jewish Societies* / Ed. Todd M. Endelman. Ann Arbor, MI : University of Michigan Press. 1997. P. 267–312.

36. Yiftachel O. The concept of «ethnic democracy» and its applicability to the case of Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 1993. Vol.15. №1. P. 125–136.

37. Yonah Y. Fifty Years Later: The Scope and Limits of Liberal Democracy in Israel. *Constellations*. 1999. № 3. P. 411–428.

REFERENCES:

1. Dubrovin V.J., Solovarova Y.N. (2020) Klyuchevyye aspekty i evristicheskiy potentsial kontseptsii «etnicheskaya demokratiya» Semmi Smuhi [Key Aspects and Heuristic Potential of the Concept of “Ethnic Democracy” by Sammy Smooha]. *Kazanskiy sotsialno-gumanitarniy vestnik*. 1 : 15–20. [in Russian]

2. Sand, Sh. Kto i kak izobryol yevreiskii narod [The Invention of the Jewish People]. Moscva : Eksmo. 2011. 544 p. [in Russian]

3. Karasova, T.A. Demokraticeskaya forma vlasti i politicheskaya sistema Izrailya [Democratic Form of Government and the Political System of Israel]. *Perspektivi* : web-site. URL: [http://www.perspektivy.](http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm)

[info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm](http://www.perspektivy.info/oykumena/vostok/demokraticeskaja_forma_vlasti_i_politicheskaja_sistema_izraila_2010-12-23.htm) [in Russian]

4. Korshuk, R.M. (2016) Etnichna demokratiia ta demokratiia mizhetnichnoi zgody: porivnialnyi analiz [Ethnic Democracy and Democracy of Interethnic Consent: Comparative Analysis]. *Mahisterium. Politychni studii*. 64 : 44–49. [in Ukrainian]

5. Korshuk, R.M. (2013) Liberalna ta etnichna demokratiia: porivnialnyi analiz [Liberal democracy and Ethnic: A Comparative Analysis]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia*. 1 : 34–37. [in Ukrainian]

6. Marukhovska-Kartunova, O.O. (2010) Kontsepsiia «etnichnoi demokratiï» v konteksti suchasnoi etnopolitychnoi konfliktolohii [The Concept of “Ethnic Democracy” in the Context of Modern Ethnopolitical Conflictology]. *Nova paradyhma: Filosofiia. Politolohiia. Sotsiolohiia: zhurnal nauk. prats. K. : Vyd-vo Nats. ped. un-tu imeni M. P. Drahomanova*. 97 : 110–120. [in Ukrainian]

7. Marukhovska-Kartunova, O.O. (2013) Sutnist ta pryznachennia modeli “etnichnoi demokratiï”: krytychni etnokonfliktolohichni analiz [The Essence and Purpose of the model of “ethnic democracy”: A Critical Ethnoconflictological Analysis.]. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 3 : 125–131. [in Ukrainian]

8. Piskunova, N. Razvitie fenomena etnicheskoi demokratiï [Development of the phenomenon of ethnic democracy]. *Mezhdunarodnaya zhizn: web-site*. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/789> [in Russian]

9. Prybiehin, I.S. (2019) Zasady derzhavnoi polityky Izrailiu shchodo arabskoi menshyny [Israeli State Policy Framework Towards the Arab Minority]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii*. 27 : 99–108. [in Ukrainian]

10. Chabanov, V.H. (2019) Model etnichnoi demokratiï: praktychni dosvid i ryzyky realizatsii [Model of ethnic democracy: Practical experience and risks of realization]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. 4 : 156–165. [in Ukrainian]

11. Bieber, F. Serbia in the 1990s: The Case of an Ethnic Semi-Democracy. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 166–189.

12. Cohen-Almagor, R. (2015) Israeli Democracy and the Rights of Its Palestinian Citizens. *Ragion Pratica*. 45 : 351–368.

13. Danel, A. (2009) A Methodological Critique of the Concept of Ethnic Democracy. *The Journal of Israeli History*. 28(1) : 37–54.

14. Diatchkova, S. Ethnic Democracy in Latvia. *The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe* / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 81–114.

15. Dowty, A. (1999) Is Israel Democratic? Substance and Semantics in the «Ethnic Democracy» Debate. *Israel Studies*. 4(2) : 1–15.
16. van Duin P., Polackova Z. (2000) Democratic renewal and the Hungarian minority question in Slovakia: from populism to ethnic democracy? *European Societies*. 2(3) : 335–360.
17. Gavison, R. (1998) Jewish and democratic? A rejoinder to the ethnic democracy debate. *Israel Studies*. 4(1) : 44–72.
18. Ghanem A., Rouhana N., Yiftachel O. (1998) Questioning «Ethnic Democracy»: A Response to Sammy Smooha. *Israel Studies*. 3(2) : 253–267.
19. Jaffrelot, C. Modi's India: Hindu Nationalism and the Rise of Ethnic Democracy. Princeton, N.J. : Princeton University Press. 2021. 656 p.
20. Jarve, Pr. Ethnic democracy and Estonia: application of Smooha's model. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #7. July 2000. 41 p.
21. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe. Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press. 1996. 504 p.
22. Neuberger, B. (1999) Democracy with Four Stains. *Panım*. 9 : 104–108.
23. No Tigers, Just Lions? The Evolution of Ethnic Democracy in Sri Lanka and Contemporary Challenges. EFSAS STUDY PAPER № 4. June 2022. 21 p.
24. Peled, Y. The Challenge of Ethnic Democracy: The State and Minority Groups in Israel, Poland and Northern Ireland. London and New York : Routledge. 2014. x+188 p.
25. Peled, Y. (1992) Ethnic democracy and the legal structure of citizenship: Arab citizens of the Jewish state. *American Political Science Review*. 1992. 86(2) : 432–443.
26. Perry, V. Ethnic Democracy in Bosnia and Herzegovina: Containing the Spectre? The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 209–240.
27. Rouhana N., Ghanem A. (1998) The Crisis of Minorities in Ethnic State: The Case of Palestinian Citizens in Israel. *International Journal of Middle East Studies*. 30 : 321–346.
28. Sabanadze, N. Georgia's Ethnic Democracy: Source of Instability. The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe / Ed. by S. Smooha, P. Järve. Budapest : Open Society Foundation. 2005. 115–137.
29. Shafir G., Peled Y. (1998) Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy. *Ethnic and Racial Studies*. 21(3) : 408–427.
30. Smith, G. (1996) The Ethnic Democracy Thesis and the Citizenship Question in Estonia and Latvia. *Nationalities Papers*. 24(2) : 199–216.
31. Smooha, S. (1998) Ethnic Democracy: Israel as an Archetype. *Israel Studies*. 2(2) : 198–241.
32. Smooha, S. (1990) Minority status in an ethnic democracy: the status of the Arab minority in Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 13(3) : 389–413.
33. Smooha, S. The Model of Ethnic Democracy. Flensburg, Germany : European Centre for Minority Issues. ECMI Working paper #13. October 2001. 95 p.
34. Smooha, S. (2002) The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state. *Nations and Nationalism*. 8(4) : 475–503.
35. Smooha, S. The viability of ethnic democracy as a mode of conflict-management: comparing Israel and Northern Ireland. *Comparing Jewish Societies* / Ed. Todd M. Endelman. Ann Arbor, MI : University of Michigan Press. 1997. 267–312.
36. Yiftachel, O. (1993) The concept of «ethnic democracy» and its applicability to the case of Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 15(1) : 125–136.
37. Yonah, Y. (1999) Fifty Years Later: The Scope and Limits of Liberal Democracy in Israel. *Constellations*. 3 : 411–428.

The concept of «ethnic democracy» in the study of political regimes: a critical analysis

Kamenchuk Tetyana Olehivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9518-8389

The relevance of the study is due primarily to the fact that «ethno-democracy» as a category of political and social sciences remains a rather ambiguous and controversial phenomenon, despite the certain popularity of «ethno-democracy» in Israeli and Jewish public discourse, as well as in highlighting the nature of some political regimes in Asia, Africa, Central and Eastern Europe.

The purpose of our research is to clarify the content of the category «ethno-democracy» and the character of its use in scientific and public discourses. The research is based on systemic, interdisciplinary and discursive approaches, the use of which, to a large extent, allowed us to critically rethink «ethno-democracy» and its usefulness in scientific and public discourses.

Despite the existence of an alternative, original approach to «ethnic democracy», introduced by Juan José Linz (later in collaboration with Alfred Stepan), it was the concept and model of Sammy Smooha (in which the State of Israel acted as an archetype) that took hold in the world.

S. Smooha's concept is based on the most rooted (especially in Western political science) normative ideas that direct us to consider political regimes not from the point of view of their fundamental properties, such as (dynamic) stability, but from the point of view of such (imaginary) properties as democracy/non-democracy, which are the important elements of liberal discourse and liberal ideology.

«Ethnic democracy», according to S. Smooha, is significantly different from the usual types of civic democracy, however, despite its extremely low quality, «ethnic democracy» has more in common with (civic) democracy than with non-democracy. The main rule of ethno-democracy is an immanent contradiction between two principles – civil and political rights for all citizens and members of the society and the structural subordination of the ethnic minority to the ethnic majority. This contradiction does not exist in quasi-democratic and non-democratic regimes, which are substantially not democracies and do not pretend to be.

At the end of the 1990s, the concept and the model of «ethno-democracy» (which was obviously built on the case of «Jewish state» and was, as critics claimed, an instrument of its legitimation) suffered a rather powerful, rigid and substantive criticism and remarks (primarily by Israeli researchers) regarding its conceptual inadequacy, instability, ineffectiveness and lack of legitimacy.

And yet, despite the strong criticism of the concept and the model of «ethnic democracy», over time they more actively applied not only to the State of Israel, but also to some post-socialist and post-Soviet countries, and in recent years – to some important (for preserving the hegemonic control) countries of Asia and Africa (as an instrument of devaluation of «non-Western democracies», in particular Indian and South African political regimes). Therefore, exposing the essence and the purpose of the concept and the model of «ethnic democracy» should obviously be considered a much more important task than the formal content's speculations.

Key words: ethnic democracy, political regime, scientific discourse, public discourse.